

Catalunya, Espanya

POLICY BRIEF

Setembre 2022 | SPOT Policy Brief #23b

El turisme cultural com a eina per a fomentar el compromís amb la comunitat: El cas del Sant Pau Recinte Modernista

Informe per als legisladors locals

Autoria: L'equip de la Universitat de Barcelona

Introducció

La reurbanització i la generació de una nova “marca” de Barcelona com a destinació turística internacional abans d'acollir els Jocs Olímpics de 1992 van fer que la ciutat experimentés un creixement exponencial en nombre de visitants i ingressos durant les dècades prèvies a la pandèmia de la COVID-19. De fet, l'any 2019 la ciutat de poc més d'1,6 milions de residents va registrar 9,47 milions d'arribades anuals i 19,8 milions de pernотacions de visitants allotjats en hotels, sense contemplar el nombre de visitants allotjats en allotjaments turístics de curta durada. Com a resultat, Barcelona es pot identificar clarament com una destinació de turisme sobre desenvolupat durant els anys previs a la pandèmia.

Durant molt de temps el turisme ha donat lloc a moltes externalitats positives per a la ciutat, com ara un major desenvolupament econòmic i oportunitats d'ocupació en el turisme i els sectors relacionats. L'any 2018, el sector turístic va representar el 7,3% del PIB de la ciutat i va proporcionar almenys 95.256 llocs de treball per als que treballaven directament en el sector, tot i que si tenim en compte els efectes *spillover* del

sector, aquesta xifra podria ascendir als 150.000 llocs de treball. Tanmateix, el canvi cap al turisme de masses també ha comportat moltes conseqüències negatives. Els barcelonins han registrat queixes amb el turisme i els seus efectes en el paisatge social en certa mesura des de l'any 2010, com a mínim. Aquesta insatisfacció va arribar al màxim l'any 2017, quan el 15,6% dels residents enquestats per l'Ajuntament de Barcelona van identificar espontàniament al turisme com el principal problema de Barcelona. Els residents han identificat problemes importants amb la pèrdua de beneficis econòmics a les corporacions internacionals, la massificació i la pèrdua d'accés a l'espai públic i l'augment de les queixes de soroll, incivisme i deixalles. La gentrificació contínua i l'augment dels lloguers i els preus de l'habitatge també s'han relacionat amb el turisme i la creixent prevalença del lloguer d'apartaments turístics.

L'any 2020, la pandèmia de la COVID-19 va impactar moltíssim al sector i va frenar tant els viatges com el turisme a tot el món, amb efectes significatius a Barcelona. El nombre de visitants en 2020 va baixar als nivells preolímpics, amb només 2,1 milions de visitants (-77,8%) i 3,9 milions de pernoctacions (-80,3%) registrades per visitants allotjats en hotels. Com a conseqüència, el sector turístic de Barcelona va patir pèrdues enormes el 2020 i només va experimentar una tèbia recuperació el 2021. Encara no ha sorgit cap pla estratègic pel turisme en el futur post-COVID, tot i que el panorama actual presenta una finestra d'oportunitat per a Barcelona, per pensar la seva relació amb el turisme, privilegiant majors nivells de sostenibilitat social a la ciutat.

El turisme cultural pot tenir un paper clau en aquesta recuperació més sostenible, donat el seu fort arrelament en la trajectòria turística de la ciutat. Els llocs culturals i arquitectònics han constituït una proporció significativa dels atractius turístics més visitats de Barcelona al llarg de l'última dècada, amb els equipaments modernistes aconseguint una representació regular i significativa entre els 10 llocs més visitats cada any. L'auge del moviment modernista a Barcelona es va desenvolupar simultàniament amb el desenvolupament d'una nova societat i distribució del poder social a finals del segle XIX i principis del XX. A mesura que la ciutat es va expandir més enllà de les seves muralles medievals, la nova burgesia va exposar la seva riquesa i poder a través de l'expressió de l'art i l'arquitectura, que va donar lloc a alguns dels monuments més famosos i perdurables de la ciutat. L'estil modernista també va sorgir en projectes socials, com el Recinte Modernista de Sant Pau, que originàriament es va construir com a hospital públic i que actualment és l'equipament modernista més gran de la ciutat. En aquest informe es plantejarà com el Sant Pau Recinte Modernista és un exemple clau del potencial del turisme cultural per millorar les relacions entre els visitants i els residents, així com el seu compromís amb la comunitat a la ciutat de Barcelona.

1. Evidència i anàlisi

Els hàbits de visita dels turistes en els anys abans de la pandèmia reflecteixen un gran interès per l'arquitectura, i en particular pels llocs modernistes. La Basílica de la Sagrada Família i el Parc Güell, dos monuments dissenyats pel famós arquitecte Antoni Gaudí, van ser els llocs més visitats de Barcelona durant l'any 2019, amb més de 4,7 milions i 3,1 milions de visitants, respectivament. La llista dels 20 llocs més visitats també inclou dues cases dissenyades per Gaudí: la Casa Batlló (núm. 9) i La Pedrera (núm. 17), que van atreure més d'un milió de visitants cadascuna.

Al mateix temps, **les percepcions dels residents sobre el turisme mostren una clara correlació amb la seva presència creixent.** Com es pot veure a la Figura 1, les observacions inicials desmenteixen una forta creença que el turisme és en gran mesura beneficiós per a la ciutat, amb els percentatges dels residents que estan d'acord amb aquesta afirmació superant constantment el 80% entre 2007 i 2021.

Però, des de 2018 fins a l'actualitat, s'ha produït **una disminució dels veïns que consideren que el turisme és beneficiós per a la ciutat i un augment dels veïns que el consideren com a perjudicial (18,2% l'any 2021),**

així com un augment important en el nombre de residents que no van voler contestar la pregunta l'any 2019. La pandèmia no ha interromput aquesta tendència creixent de considerar els efectes negatius del turisme, sinó que ha contribuït al seu patró d'augment de dos punts gairebé cada any.

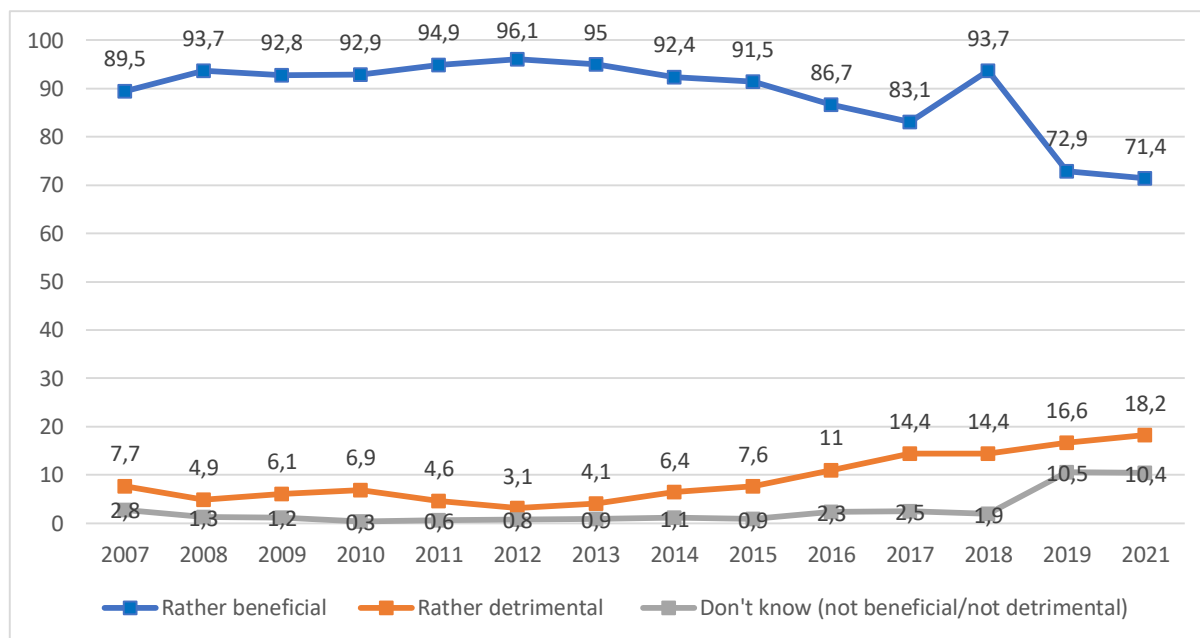

FIGURA 1: L'evolució de la percepció del paper del turisme a Barcelona, 2007-2021 (%)

Font: Gràfic de Ajuntament de Barcelona, 2021, pàg. 10.

En una anàlisi més detallada dels resultats de l'enquesta, l'equip de la Universitat de Barcelona (UB) va trobar que **els barris turístics en general són més crítics amb els efectes del turisme** en la ciutat, ja que el 65,4% dels barris molt turístics veuen el turisme com a positiu per als seus barris, comparat amb el 72,9% dels barris no turístics. La quantitat de temps que es passa vivint a la ciutat o al barri també afecta la percepció dels residents sobre si el turisme és beneficiós. Es va trobar una diferència de prop de 20 punts percentuals entre els que han viscut a la ciutat entre 6 mesos i 2 anys (88,2%) i els que han viscut a la ciutat tota la seva vida (68,2%). Aquests resultats permeten observar que **com més temps viuen els residents a Barcelona, més crítica es torna la seva posició respecte als impactes del turisme en la ciutat.**

Quant al **futur del turisme**, el 84,4% dels enquestats va estar d'acord amb la idea que la ciutat hauria d'aprofitar el moment actual (durant la pandèmia, 2021) per **iniciar canvis en la seva gestió del turisme**. Les propostes més freqüents per fer-ho es van agrupar en les línies de limitar i regular (38,5%) o incrementar i diversificar (31,2%) l'oferta turística de la ciutat. Més concretament, els veïns van citar la necessitat d'augmentar la vigilància del turisme incívic com a màxima prioritat, així com atraure un turisme de millor qualitat amb més poder adquisitiu, i de regular o eliminar els apartaments turístics. Els residents també volen **atreure un nombre més gran d'estudiants, professionals i turistes esportius i culturals**, independentment de si visquin a barris turístics o no. Aquesta creença es va reforçar en una enquesta realitzada per l'equip de la UB als veïns del districte de l'Eixample l'octubre de 2020, dins del treball de camp del projecte SPOT.

Donat el canvi d'opinió cap a una millor gestió del turisme i l'acolliment dels turistes culturals com a part de la recuperació del sector (i de la ciutat), creiem que la confluència d'aquests factors apunta cap a les possibilitats del turisme cultural per abordar les conseqüències negatives del turisme pre-COVID i per ajudar a construir un camí més sostenible per al sector en el futur. Tanmateix, no totes les atraccions turístiques culturals produiran resultats intrínsecament positius. Els llocs de turisme cultural han d'adoptar la innovació

i pensar molt més en les maneres de relacionar-se amb la comunitat local, i no només amb els visitants internacionals.

El Recinte Modernista de Sant Pau ofereix un exemple convincent de com aquests llocs poden respectar els residents locals i millorar el seu compromís amb la comunitat local alhora que generen beneficis econòmics a través del turisme.

FIGURA 2: SANT PAU RECINTE MODERNISTA. Foto de: Saara Mildeberg

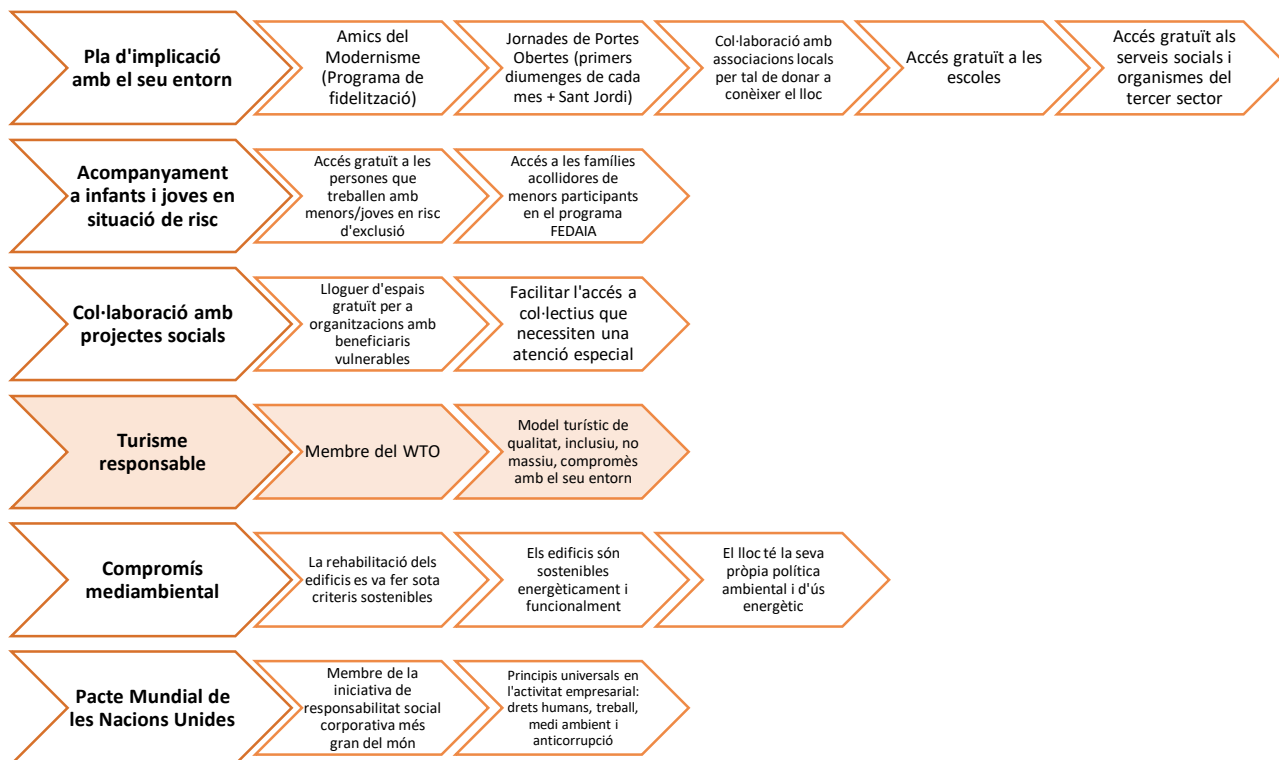
El **Recinte Modernista de Sant Pau** és el complex modernista més gran de Barcelona, format per un recinte amb múltiples pavellons i extensos jardins dissenyat per l'arquitecte Lluís Domenech i Montaner l'any 1902. Es va obrir al públic l'any 1920, en acabar-se. La seva vocació de servei a la comunitat neix des dels seus orígens com a hospital públic al servei dels membres menys privilegiats de la societat barcelonina. Després de 80 anys de servei, l'hospital es va traslladar a un nou edifici a la part posterior del complex l'any 2009, moment en què va fer grans restauracions a diversos edificis abans d'obrir-se al públic com a atracció turística l'any 2016. Les restauracions prèvies dels seus pavellons modernistes van guanyar-li l'honor de ser Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO l'any 1997.

Avui dia, el Recinte Modernista s'ha convertit en un referent a Barcelona per ser una institució molt compromesa amb la comunitat local. És l'únic dels diversos espais modernistes oberts al públic que no és de titularitat totalment privada, sinó que està gestionat per la Fundació Privada Hospital Santa Creu i Sant Pau, que està formada pel Capítol de la Catedral de Barcelona, l'Ajuntament de Barcelona, i la Generalitat de Catalunya. Sens dubte, aquesta **gestió híbrida (pública-privada)** té un paper central en la dedicació del recinte a la participació comunitària, ja que la fundació no té ànim de lucre i encara està fortament lligada a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

La fundació gestiona els projectes clau que actualment integren el **Programa Social** del Recinte Modernista, que, com podem veure a la Figura 3, té una gran atenció al retorn social que genera la seva activitat turística i cultural, l'atenció als col·lectius socials més vulnerables de la ciutat, i la gestió sostenible del seu espai de patrimoni cultural. El Recinte està molt compromès amb projectes i activitats que tenen com a objectiu millorar el teixit sociocultural de la ciutat. Per exemple, ofereix l'accés gratuït als infants, joves en risc d'exclusió, famílies d'acollida, serveis socials, escoles i altres col·lectius que necessiten una atenció especial. La incorporació de diverses Jornades de Portes Obertes permet que qualsevol resident pugui visitar el recinte

de forma gratuïta el primer diumenge de cada mes o en la celebració especial de Sant Jordi (el 23 d'abril). També ofereix el lloguer gratuït dels seus espais privats per a organitzacions que donen servei a col·lectius vulnerables, eliminant així un obstacle important perquè aquestes organitzacions es trobin, intercanviïn coneixements i desenvolupin la seva feina.

FIGURA 3: El programa social del Recinte Modernista Sant Pau: Línies i accions estratègiques, 2022

Font: Elaboració pròpia per part de les autores, basada en la informació trobada a la pàgina web del Recinte Modernista Sant Pau, 2022.

Pel que fa al seu compromís directe amb el sector turístic, el Recinte manté el seu compromís amb els principis de responsabilitat i sostenibilitat en el turisme a través de la seva vinculació amb l'**Organització Mundial del Turisme** (WTO en anglès), a més de ser destinatari del **Certificat de Biosphere del Institut de Turisme Responsable** (RTI en anglès). Aquest certificat confirma el compliment d'activitats responsables, ambientalment sostenibles, socialment inclusives i accessibles per part del recinte. La fundació que gestiona aquest certificat va llançar l'any 2016 un manifest anomenat la Política de Turisme Responsable, en el qual els seus membres es comprometen a gestionar de manera sostenible les seves activitats, adoptant estratègies i accions destinades a prevenir, reduir o eliminar els impactes tant interns com externs de les seves instal·lacions i activitats, així com optimitzar la sostenibilitat de les seves ubicacions mitjançant la millora del rendiment ambiental. El Recinte s'ha compromès a complir amb tots aquests requisits i més.

Un altre component significatiu de l'aposta del Recinte pel turisme responsable és la seva referència directa a promoure **“un model turístic de qualitat, inclusiu, no massiu” i “compromès amb el seu entorn”**. Aquesta línia estratègica va un pas més enllà de les seves regulacions de la WTO i de la Biosphere, confirmant no només el seu compromís amb la comunitat i l'accés obert a l'espai, sinó també el seu compromís d'operar sota un model turístic més just, inclusiu, i intencionat que rebutja la massificació alhora que celebra el patrimoni cultural singular del recinte.

Aquest compromís és evident en **l'experiència del visitant**, amb un recorregut que està dissenyat i executat d'una manera clarament pensada per **atreure als visitants tant locals com internacionals**. L'ús de les dues llengües locals, el català i el castellà, predomina juntament amb les traduccions a l'anglès en tots els textos i subtítols dels vídeos que integren el recorregut visual. A més a més, la comunitat local i la seva història s'incorporen a l'experiència del visitant des del principi, amb la primera parada de la ruta sent un vídeo immersiu que explica la història del complex hospitalari i que acaba amb una varietat de residents locals que reclamen amb orgull (en català i castellà): "Jo vaig néixer a Sant Pau". El recorregut continua per diverses plantes que contenen grans textos explicatius de la història de l'hospital, així com els antecedents de l'arquitecte del conjunt, Lluís Domenech i Montaner. La història social i mèdica del recinte és l'enfocament principal, abans de destacar els impressionants pavellons modernistes i els extensos terrenys. D'aquesta manera, sembla que la visita privilegia la història local i el patrimoni científic i cultural per sobre d'aspectes més celebrats internacionalment, com la seva condició de Patrimoni Mundial de la UNESCO. Aquest enfocament fa que la comunitat local i la seva història sigui l'enfocament de la visita, i alhora rebutja la idea de la massificació turística.

Finalment, el Recinte també manté diversos **programes interns i externs d'educació i intercanvi de coneixements**. En primer lloc, compta amb un programa de Servei d'Educació que reforça encara més el seu compromís amb la comunitat mitjançant la difusió de l'obra de Domenech i Montaner en programes educatius adaptats a diferents nivells d'aprenentatge. En segon lloc, el complex també ha obert les seves portes a una varietat d'organitzacions d'alt impacte social, oferint-los no només espais físics per treballar en un ventall divers de projectes en els àmbits de la sostenibilitat, la salut, l'educació, la cultura i la innovació, sinó també oportunitats d'intercanvi de coneixements i col·laboració.

2. Implicacions i recomanacions polítiques

Des de centrar la història local i el patrimoni cultural en l'experiència del visitant fins al seu compromís amb l'educació i els productes més amplis del seu programa social, el Recinte Modernista de Sant Pau té diversos exemples de bones pràctiques que demostren la seva idoneïtat com a model per als futurs esforços de turisme cultural que desitgen ser més sostenibles i compromesos amb la comunitat local.

Per descomptat, aquest model no és perfectament reproduïble a totes les escales. És possible que les organitzacions més petites o amb finançament privat no tinguin tant d'espai a la seva disposició, ni tant de suport econòmic per donar suport a les seves activitats. Per tant, pot ser més difícil oferir l'ampli ventall de programes i activitats socials que el Recinte ofereix actualment. Tanmateix, és probable que molts aspectes d'aquest model siguin fàcilment transferibles a altres entitats de turisme cultural, siguin grans o petites, a Barcelona o a altres ciutats amb el turisme sobre-desenvolupat.

El Recinte Modernista de Sant Pau il·lustra bé que, de cara al futur, l'objectiu del sector turístic no és frenar el turisme internacional, sinó incloure un major esforç de compromís comunitari en els models de turisme que ja es practiquen, un objectiu que sembla especialment adequat per als llocs de turisme cultural i patrimoni.

RECOMANACIONS PER ALS LEGISLADORS:

1. Les ciutats massa turístiques que experimenten les conseqüències socials negatives del turisme haurien d'invertir activament en **iniciatives de turisme cultural dissenyades per renovar el compromís comunitari** o millorar la sostenibilitat sociocultural, tal com ens il·lustra el model del Recinte Modernista de Sant Pau.
2. Millorar la sostenibilitat del sector turístic requereix que els llocs de turisme cultural centren un tipus de **sostenibilitat més integral** (no només econòmica, sinó també social, cultural i mediambiental) tant en les seves missions com en les seves accions si volen beneficiar a tots els grups d'interès.

3. El sector turístic no ha de perdre de vista les aportacions dels **turistes locals i de “proximitat”** en el futur post-COVID. En canvi, hauria de continuar atraient-los i posar encara més èmfasi en l'adaptació de l'oferta turística als seus interessos i necessitats específiques, incloent la seva participació en el desenvolupament de les agendes turístiques locals.

RECOMANACIONS PER A LES ENTITATS DEL TURISME CULTURAL:

1. Han de subscriure als **principis de sostenibilitat, inclusió i turisme responsable** des del primer moment, o remodelar les seves declaracions de missió per adaptar-se a aquests nous objectius.
2. Han de començar a **integrar immediatament en els seus productes turístics alguns elements petits de compromís amb la comunitat**, com ara oferir preus d'entrades especials o accés gratuït als residents locals, en lloc d'esperar anys per revelar transformacions a escales més grans.
3. Han d'adaptar l'experiència del visitant per incloure una major atenció **a la comunitat local, la història i el patrimoni cultural**. Això requereix canvis lleugers que generaran grans rendiments en termes del compromís amb la comunitat.
4. Han de pensar en **reservar una part dels beneficis econòmics de l'organització per retornar-los a la comunitat local**, a través d'iniciatives com la creació i finançament de programes educatius a les escoles locals o l'oferta de lloguer gratuït d'espais per a grups comunitaris que atenen col·lectius vulnerables, per tal de millorar el retorn social de les activitats de turisme cultural.

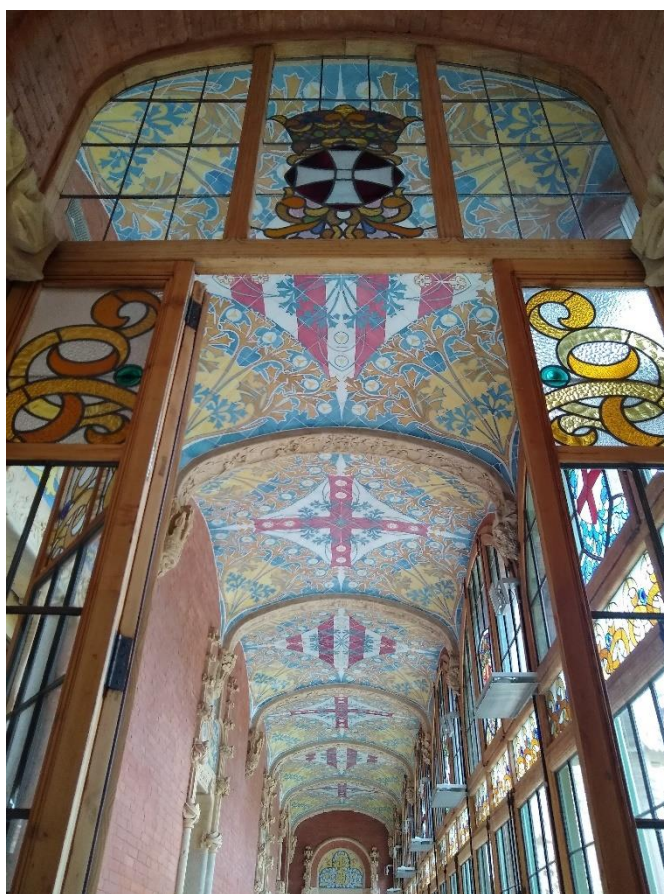

FIGURA 4: SANT PAU RECINTE MODERNISTA. Foto de: Danielle Bishop

Identitat del projecte

Nom del projecte	Plataforma Social i Innovadora sobre el Turisme Cultural i el seu potencial per aprofundir en la Europeïtzació (SPOT).
Coordinadora	Prof. Milada Šťastná, Ph.D. Universitat Mendel a Brno, República Txeca milada.stastna@mendelu.cz
Consorci	Universitat Mendel a Brno, República Txeca Universitat Bar Ilan, Ramat Gan, Israel Institut de Geografia de l'Acadèmia Romanesa, Bucarest, Romania Institut Leibniz de Desenvolupament Ecològic Urbà i Regional, Dresden, Alemanya Institut CERS d'Estudis Regionals, Győr, Hongria Universitat i centre de recerca de Wageningen, Wageningen, Països Baixos Universitat de Tallinn, Estonia Universitat Karl Franzens de Graz, Àustria Universitat d'Aberdeen, Regne Unit Universitat de l'Egeu, Mitilina, Grècia Universitat de Barcelona, Catalunya, Espanya Universitat de Verona, Itàlia Universitat de Wrocław, Polònia Universitat de Ljubljana, Eslovènia Universitat Constantine el Filòsof, Nitra, Eslovàquia
Durada	36 mesos
Règim de Finançament	H2020-SC6-TRANSFORMATIONS-2019
Pressupost	3.000.000 EUR
Pàgina web i xarxes socials	www.SPOTprojectH2020.eu fb: @SPOTprojectH2020 twitter: @H2020Spo
Per a més informació	Contactar amb l'equip de disseminació: spotprojecth2020@gmail.com

Horizon 2020

*This project has received funding from the European Union's
Horizon 2020 research and innovation programme
under grant agreement No. 870644*

Exempció de responsabilitat:

El contingut d'aquest document reflecteix només l'opinió dels autors. La Comissió Europea i la seva Agència Executiva de Recerca no són responsables de l'ús que es pugui fer de la informació que conté.

Horizon 2020

*This project has received funding from the European Union's
Horizon 2020 research and innovation programme
under grant agreement No. 870644*